LIBRIS | We know books

NICCOLÒ MACHIAVELLI

ARTA RĂZBOIULUI

TRADUCERE DIN ITALIANĂ, NOTE,
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI ȘI INDICE
DE GABRIEL PURGHEL

CRONOLOGIE ȘI CONTROL ȘTIINȚIFIC
DE SMARANDA BRATU ELIAN

CU O PREFAȚĂ
DE CARLO VAROTTI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

LIBRIS | We know books

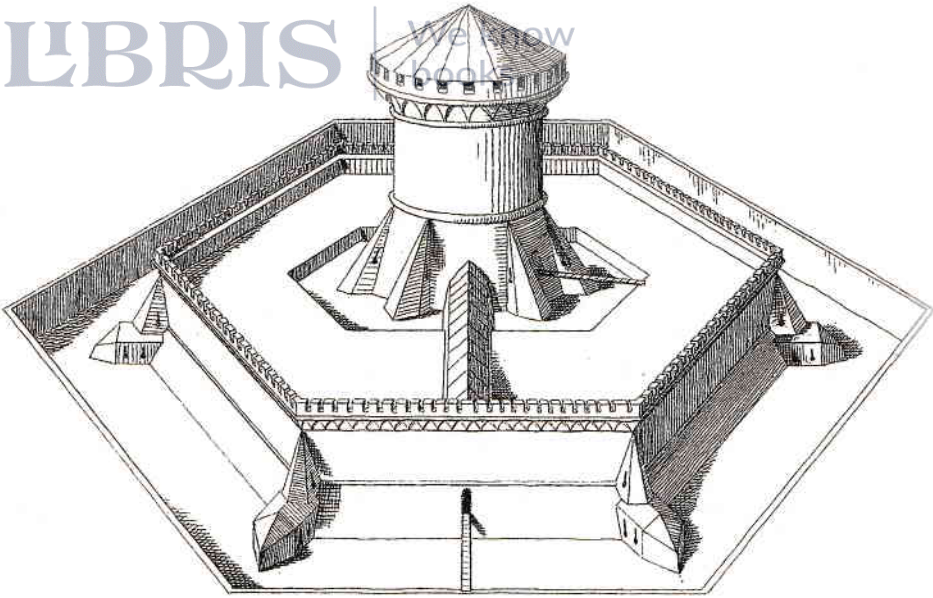
CUPRINS

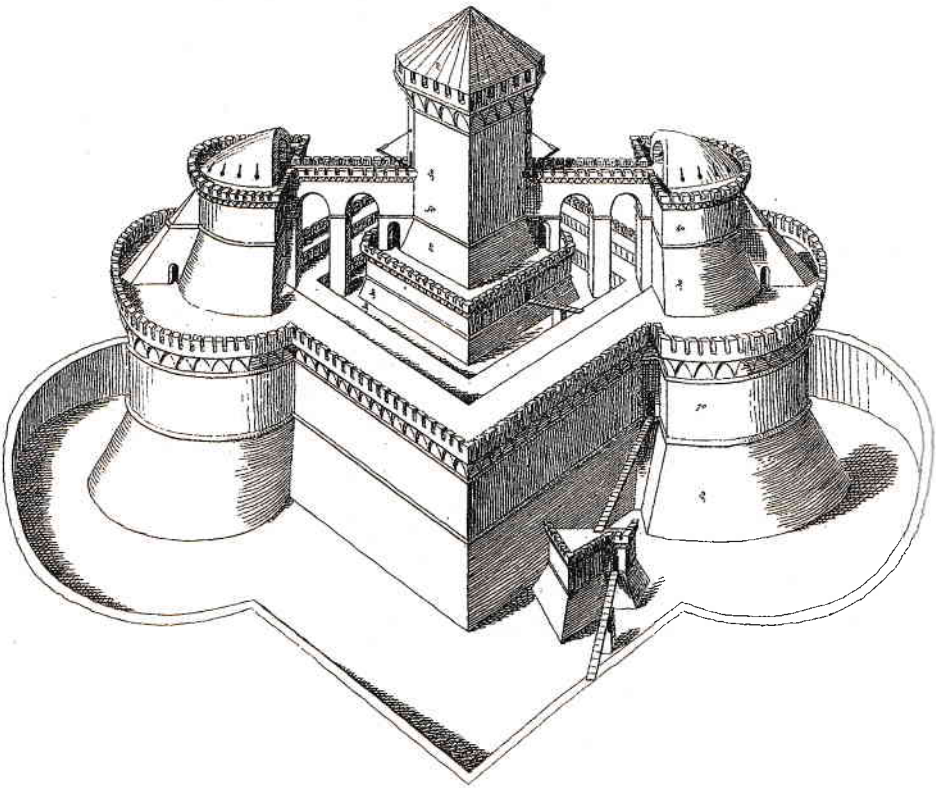
INTRODUCERE DE CARLO VAROTTI 5
CRONOLOGIE 31
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI 51
BIBLIOGRAFIE 55

ARTA RĂZBOIULUI 59
PREFAȚĂ 61
CARTEA ÎNTÂI 65
CARTEA A DOUA 101
CARTEA A TREIA 141
CARTEA A PATRA 170
CARTEA A CINCEA 188
CARTEA A ȘASEA 208
CARTEA A ȘAPTEA 239

FIGURI 269
NOTE 279
INDICE DE NUME 315

LIBRIS | We know books

LIBRIS | We know books

CARTEA ÎNTÂI

Întrucât eu cred că poți lăuda pe oricine după ce a murit fără să ți se aducă nici o vină, pentru că lipsesc toate cauzele și suspiciunile de lingușeală, nu mă voi da înapoi de la a-l lăuda pe Cosimo Rucellai[4] al nostru, de al cărui nume nu-mi pot aduce aminte fără să lăcrimez, fiindcă am recunoscut în el lucrurile pe care prietenii și le doresc de la un prieten bun, iar patria de la un cetățean. Căci nu știu să fi precupețit el ceva din ce era al lui – nici chiar sufletul – pentru prietenii săi; nu știu nici să-l fi înspăimântat vreo faptă dacă vedea în ea binele patriei sale. Și mărturisesc fără reținere că, printre toți oamenii pe care i-am cunoscut și cu care am avut de a face, n-am întâlnit pe nimeni cu un suflet mai înflăcărat de fapte alese și mărețe. Pe patul de moarte nu li s-a plâns prietenilor de altceva decât că i-a fost dat să se nască pentru a muri tânăr în casa sa, lipsit de onoruri, fără să poată, așa cum și-ar fi dorit, să fie de ajutor cuiva, fiindcă știa că despre el se putea spune doar că a murit un prieten bun. Dar asta nu înseamnă totuși că noi, și oricine l-a cunoscut la fel de bine ca noi, chiar și în lipsa faptelor, nu putem depune mărturie despre calitățile sale demne de laudă. E adevărat totuși că soarta nu i-a fost atât de potrivnică încât să nu lase în urmă nici o amintire a ascuțimii minții sale, așa cum o dovedesc unele dintre scrierile și versurile sale de dragoste; cu ele, cu toate că nu era îndrăgostit, își exersa mâna în tinerețe pentru a nu pierde

LIBRIS | We know books

timpul până ce soarta îi va fi îngăduit cugetări mai înalte. În ele se poate vedea limpede cât de fericit își înfățișa el gândurile și cât de slăvit ar fi fost ca poet dacă această artă ar fi fost preocuparea lui cea mai de preț.

Dar, pentru că soarta ne-a lipsit de compania unui prieten atât de ales, îmi pare că nu putem drege lucrurile altfel decât încercând pe cât ne stă în putință să ne bucurăm de amintirea sa și să reevocăm orice lucru afirmat de el cu agerime sau contrazis cu înțelepciune. Iar fiindcă nici o altă amintire nu e mai proaspătă decât discuția pe care a avut-o de curând în grădinile sale[5] cu signor Fabrizio Colonna[6] – în care s-au discutat pe larg chestiuni militare, iar Cosimo i-a pus nu puține întrebări agere și chibzuite – și, fiindcă am fost acolo de față împreună cu alți prieteni de-ai noștri, mi-am pus în gând să evoc acest episod. Astfel încât, citind despre el, prietenii lui Cosimo care erau atunci acolo să-și reîmprospăteze amintirea calităților sale, iar ceilalți, pe de o parte, să regrete că n-au fost și ei de față, pe de alta, să afle multe lucruri folositoare nu numai pentru viața militară, ci și pentru cea cetățenească, așa cum au fost ele discutate de acest bărbat atât de înțelept.

Încep prin a spune că, întorcându-se din Lombardia, unde fusese vreme îndelungată în solda Regelui Catolic[7] pentru care luptase acoperindu-se de glorie, Fabrizio Colonna hotărî ca trecând prin Florența să mai zăbovească câteva zile în oraș pentru a-l vizita pe Excelența Sa Ducele[8] și pentru a se întâlni cu alți gentilomi pe care îi cunoștea de mai înainte. Lui Cosimo îi păru atunci potrivit să-l invite în grădinile sale, nu atât pentru a-și dovedi generozitatea, cât pentru a avea prilejul să vorbească mai pe îndelete cu el și pentru a înțelege și a afla de la el felurite lucruri, așa cum e de așteptat de la un asemenea om, sperând să aibă astfel prilejul de a-și petrece o zi discutând despre lucrurile care îl interesau mai tare pe el. Așadar, făcându-i pe voie, Fabrizio sosi și fu primit de Cosimo împreună cu alți câțiva

LIBRIS We know books

prieteni apropiați, printre care Zanobi Buondelmonti, Batista della Palla și Luigi Alamanni[9], cu toții tineri îndrăgiți de el și la fel de pasionați de aceleași studii înalte, despre care nu voi vorbi aici, calitățile lor vorbind de la sine fiindcă ele sunt lăudate în fiecare zi și în fiecare oră.

Așadar, potrivit locului și vremurilor, Fabrizio fu primit cu cele mai mari onoruri, dar, odată încheiate plăcerile ospeției, odată mesele golite și terminate toate cele ce țin de benchetuială – lucruri care, la oamenii aleși și cu preocupări înalte, se încheie degrabă –, cum ziua era lungă și căldura mare, Cosimo, pentru a-și satisface dorința, găsi de cuviință ca, profitând de prilejul de a se ascunde de căldură, să-i conducă pe toți în colțul cel mai ascuns și mai umbros al grădinii sale. Ajunși acolo, așezându-se ei, unii pe iarba care în acel loc era foarte proaspătă, alții pe băncile așezate la umbra copacilor foarte înalți, Fabrizio lăudă locul acela atât de plăcut, apoi, cercetând el rând pe rând copacii și nerecunoscându-i pe unii dintre ei, rămase nedumerit. Cosimo, dându-și seama de acest lucru, spuse: „Pesemne că nu recunoașteți câțiva dintre copacii aceștia, dar nu e lucru de mirare fiindcă unii dintre ei sunt pomeniți mai mult de antici decât obișnuim noi astăzi." Apoi, întrucât Cosimo rosti denumirea fiecăruia și îi povesti cum se străduise bunicul său, Bernardo, să-i cultive, Fabrizio îi răspunse: „Mă gândeam eu că lucrurile sunt așa cum spui, iar acest loc și această îndeletnicire îmi amintesc de unii principi ai Regatului[10] care se îndeletnicesc cu creșterea acestor copaci străvechi." Spunând acestea, se opri din vorbit și rămase o vreme pe gânduri, după care adăugă: „V-aș spune părerea mea, dar mi-e teamă să nu vă supăr; și totuși n-aș crede s-o fac, știind eu că vorbesc unor prieteni și de dragul de a discuta, nu de a ponegri. Spun că mult mai bine ar fi făcut, fie fără supărare, să caute să-i imite pe antici în tărie și asprime, ci nu în gingășie și moliciune; în ce făceau ei la lumina soarelui, ci nu la umbră, și să preia rânduielile antichității celei adevărate

LIBRIS | We know books

și desăvârșite, nu ale celei false și corupte – fiindcă după ce îndeletniciri ca aceasta au ajuns să le placă romanilor mei, patria mea s-a năruit." La aceasta Cosimo răspunse... Dar, pentru a vă feri de sâcâiala de a repeta mereu „el spuse" și „celălalt răspunse", voi pomeni doar numele celor care vorbesc fără a mai adăuga altceva. Așadar zise:

COSIMO: Ați deschis calea unei discuții pe care mi-o doream și vă rog să vorbiți fără ocolișuri, fiindcă și eu tot fără ocolișuri vă voi întreba; iar, dacă întrebându-vă sau răspunzând voi acuza sau voi scuza pe careva, n-o voi face de dragul de a scuza sau de a acuza, ci pentru a afla adevărul de la domnia ta.

FABRIZIO: Iar eu bucuros vă voi spune ce cred despre tot ce mă întrebați, iar dacă am sau nu dreptate te las pe dumneata să judeci. Și vă aștept cu plăcere întrebările, fiindcă eu sunt gata să învăț din ele, ca și voi din răspunsurile mele, pentru că adesea cine întreabă cu rost te face să iei aminte la multe lucruri și să-ți dai seama de multe altele de care n-ai fi știut de nu erai întrebat.

COSIMO: Vreau să mă întorc la ce ați spus mai înainte: că înaintașul meu și cei ai domniei tale ar fi procedat mai înțelept dacă i-ar fi imitat pe antici în privința tăriei și asprimii decât a lucrurilor gingașe, și vreau să-i dezvinovățesc pe ai mei, fiindcă pe ceilalți o las pe domnia voastră s-o facă. Nu cred că, în vremea lui, să fi fost vreun alt om care să urască precum el viața molatecă și s-o iubească pe cea aspră pe care o lăudați. Cu toate acestea își dădea seama că n-o putea practica nici el, nici copiii săi, fiindcă se născuse într-un veac atât de stricat, în care cine ar fi vrut să se despartă de uzanțele comune ar fi fost defăimat și hulit de toată lumea. Fiindcă într-un asemenea veac, dacă cineva ar merge despuiat pe nisip vara sub soarele amiezii sau pe zăpadă, iarna, în lunile cele mai reci, așa cum făcea Diogene[11], ar fi socotit nebun. Astăzi, dacă cineva și-ar crește copiii la țară, i-ar lăsa să doarmă sub cerul liber, așa cum făceau spartanii, și să umble cu capul și picioarele goale, să se spele cu apă rece

LIBRIS | We know books

pentru a-i călí ca să îndure mai lesne greutățile, să-i facă să iubească mai puțin viața și să se teamă mai puțin de moarte, acela ar fi batjocorit și lumea l-ar socoti mai degrabă fiară decât om. Tot așa, dacă s-ar ști că un anume ins mănâncă doar legume și că disprețuiește aurul, precum Fabricius[12], ar fi lăudat de prea puțini și urmat de nimeni. Astfel, de frica obiceiurilor de viață din prezent, bunicul i-a lăsat deoparte pe antici și a imitat antichitatea doar în cele care stârnesc mai puțină admirație.

FABRIZIO: În această privință l-ai apărat cu strășnicie și fără îndoială că ai dreptate, dar eu nu vorbeam neapărat de acest fel de viață necruțător, ci mai degrabă de alte feluri de trai mai omenoase și mai potrivite cu viața de astăzi: acestea nu cred că ar fi fost greu de introdus de oricare dintre conducătorii unei cetăți la el în cetate. Eu nu mă voi îndepărta niciodată și în nici o privință de exemplul romanilor mei. Dacă luăm aminte la viața lor și la orânduirea republicii lor, am găsi în ele multe lucruri ce pot fi introduse într-o comunitate în care mai dăinuie cât de cât ceva bun.

COSIMO: Care sunt acele lucruri, asemenea celor antice, pe care ați vrea să le introduceți într-o cetate?

FABRIZIO: Să fie onorate și recompensate virtuțile, să nu fie disprețuită sărăcia, să fie respectate rânduielile și organizarea disciplinei militare, cetățenii să fie îndemnați să se iubească unii pe alții, să nu trăiască dezbinați, să prețuiască mai puțin binele propriu decât pe cel obștesc și alte asemenea lucruri care lesne s-ar putea însoți cu vremurile noastre. Iar aceste rânduieli pot ușor să-i convingă pe oameni, dacă sunt bine chibzuite și sunt introduse cum se cuvine, fiindcă prin ele răzbate atât de puternic adevărul, încât chiar și mințile de rând pot fi în stare să-l înțeleagă. Iar cine rânduiește astfel, sădește copaci la umbra cărora se poate zăbovi cu mai multă bucurie și încântare decât sub acesta.

LIBRIS | We know books

COSIMO: Nu voi răspunde la ce ați spus acum, ci îi las pe cei de față să judece, putând ei cu ușurință s-o facă; mă voi adresa însă domniei voastre cu privire la acuzația adusă celor care în acțiunile primejdioase și mărețe nu-i imită pe antici, fiindcă pe aceasta mi-aș dori mai mult să o lămuresc. Așadar, aș vrea să aflu de la domnia voastră din ce cauză, pe de o parte, îi condamnați pe cei care nu-i imită în acțiunile lor pe antici, iar pe de altă parte, în război, care e meseria domniei voastre și în care sunteți socotit neîntrecut, nu se vede că ați fi folosit vreun procedeu antic sau asemănător celor antice.

FABRIZIO: Ați ajuns întocmai unde vă așteptam, fiindcă spusele mele meu cereau chiar această întrebare, iar eu nu-mi doream vreo alta. Și chiar dacă mă pot salva oferind o scuză ușoară, totuși, fiindcă timpul ne-o îngăduie, vreau să intru într-o discuție mai lungă care să ne mulțumească pe amândoi. Cine vrea să înfăptuiască un lucru trebuie mai înainte să se pregătească cu toată sârguința, astfel încât, când vine prilejul, să fie pe măsura lucrului pe care și l-a propus. Iar pentru că atunci când pregătirile sunt făcute cu grijă ele nu sunt recunoscute, nimeni nu va fi acuzat de nepăsare dacă prilejul nu le scoate la iveală; dar dacă apoi, venind prilejul, el nu acționează, înseamnă fie că nu s-a pregătit îndeajuns de bine, fie că n-a luat în calcul toate posibilitățile. Iar eu, neavând prilejul să arăt pregătirile pe care le-am făcut pentru a readuce armatele la rânduielile antice, nu pot fi învinuit nici de dumneata, nici de alții. Și socotesc că această scuză e de ajuns pentru a răspunde la acuzația dumitale.

COSIMO: Ar fi de ajuns dacă aș fi sigur că într-adevăr prilejul nu s-a ivit.

FABRIZIO: Fiindcă știu că vă puteți îndoi că prilejul s-ar fi ivit sau nu, țin să înfățișez pe larg, dacă aveți răbdare să mă ascultați, ce pregătiri trebuie făcute înainte, ce fel de prilej trebuie să se ivească, ce neajunsuri fac pregătirile să fie nefolositoare și stânjenesc ivirea prilejului, și cum acest lucru – deși

LIBRIS | We know books

pare o contradicție – este în același timp foarte greu și foarte ușor de făcut.

COSIMO: Domnia voastră nici că putea găsi un subiect mai plăcut mie și celorlalți de aici. Iar dacă nu vă obosește vorbitul, nici pe noi nu ne obosește ascultatul. Dar cum această discuție va fi lungă pesemne, cu îngăduința domniei voastre, le cer ajutorul prietenilor mei, și împreună vă rugăm un singur lucru: să nu vă supărați dacă din când în când vă vom întrerupe cu vreo întrebare nepotrivită.

FABRIZIO: Voi fi foarte bucuros dacă dumneata, Cosimo, împreună cu ceilalți tineri aici de față, îmi veți pune întrebări, fiindcă socotesc că tinerețea vă ține mai aproape de militărie[13] și vă ajută să credeți mai lesne ceea ce vă voi spune. Ceilalți, care au deja părul cărunt și sângele din vine înghețat, obișnuiesc, unii dintre ei, să dușmănească războiul, iar alții sunt greu de îndreptat, crezând ei că nu rânduielile proaste, ci vremurile îi fac pe oameni să trăiască greșit. Așadar, întrebați-mă cu toții fără sfială; chiar îmi doresc s-o faceți, nu doar ca să apuc să-mi mai trag sufletul, ci și fiindcă mi-ar plăcea să nu rămâneți cu vreo îndoială în minte.

Voi porni de la cuvintele dumitale, când spuneai că în război, care e meseria mea, eu nu m-am folosit de nici un procedeu antic. În atare privință spun că, fiind această meserie una de pe urma căreia oamenii din toate vremurile n-au putut niciodată trăi cinstit, ea nu poate fi practicată ca meserie[14] decât într-o republică sau un regat; dar acestea două, dacă sunt bine rânduite, nu pot încuviința niciodată vreunuia dintre cetățenii lor să se îndeletnicească cu ea și nici un om de ispravă n-a practicat-o vreodată ca profesie. Fiindcă nu poate fi socotit om bun cineva care, îndeletnicindu-se el cu o treabă de pe urma căreia vrea doar să profite, trebuie să fie hrăpăreț, viclean, violent și să aibă multe însușiri care numai bun nu-l fac; iar cei care o fac ca meserie, fie ei mari sau mici, nu pot fi altminteri, fiindcă ea nu-i

LIBRIS | We know books

hrănește pe timp de pace și de aceea ei sunt nevoiți fie să nu dorească pacea, fie să profite cât mai mult de pe urma războiului, așa încât să reziste pe timp de pace. Dar nici unul din aceste gânduri nu-și găsește locul în mintea unui om bun, fiindcă din nevoia de a supraviețui în orice situație iau naștere hoțiile, faptele violente și asasinatele la care se dedau astfel de soldați, împotriva prietenilor ca și a dușmanilor; iar din lipsa dorinței de pace decurg înșelătoriile făcute de comandanți celor care îi tocmesc doar ca să prelungească războiul; iar dacă totuși se face pace, se întâmplă adesea că aceste căpetenii, rămase fără soldă și fără mijloacele traiului lor destrăbălat, strâng în chip neîngăduit o bandă de mercenari și jefuiesc fără milă un ținut.

Nu vă amintiți ce vi s-a întâmplat chiar vouă, atunci când o mulțime de soldați, trezindu-se în Italia fără soldă fiindcă se încheiaseră războaiele, s-au grupat în mai multe cete, numite companii, și umblau punând biruri satelor și jefuind ținuturile fără să poată fi opriți de nimeni?[15] N-ați citit cum, după ce s-a încheiat primul război împotriva romanilor, soldații cartaginezi conduși de Matho și de Spendius[16] (căpetenii alese în urma unei revolte) au purtat un război mult mai crâncen împotriva cartaginezilor decât purtaseră împotriva romanilor?[17] Iar pe vremea părinților noștri, Francesco Sforza, pentru a trăi în cinste pe timp de pace, nu numai că i-a înșelat pe milanezi, în solda cărora era, ci le-a mai răpit și libertatea devenindu-le cârmuitor[18]. Asemenea lui au fost toți ceilalți soldați mercenari din Italia care și-au făcut din război o meserie, iar dacă prin nelegiuirile lor ei n-au ajuns duci ai Milanului, merită cu atât mai mult să fie ocărâți, fiindcă, dacă ne uităm la viața lor, ei se fac vinovați de aceleași păcate fără să fi adus foloase pe măsură. Tot un Sforza, tatăl lui Francesco[19], a silit-o pe regina Giovanna[20] să se arunce în brațele regelui de Aragon, părăsind-o de îndată și lăsând-o și fără armată în mijlocul dușmanilor, doar pentru a-și face ambiția de a-i pretinde tribut sau de a-i lua regatul. Prin aceleași

LIBRIS | We know books

mijloace, Braccio[21] a încercat să ocupe regatul Neapolelui, iar dacă n-ar fi fost învins și ucis la Aquila, ar fi izbutit[22]. Asemenea dezordini au avut loc doar pentru că acești oameni se foloseau de meseria armelor în propriul lor folos. Nu aveți chiar voi un proverb care îmi întărește spusele: „Războiul naște hoții, iar pacea îi spânzură"? Fiindcă cei care nu știu să trăiască din altă meserie, când practicând-o nu găsesc pe cineva care să-i plătească și n-au nici destulă dibăcie ca să se adune laolaltă și să facă ticăloșiile pe față[23], sunt siliți de nevoie să iasă la drumul mare, iar justiția e obligată să le vină de hac.

COSIMO: Domnia voastră m-ați făcut să judec meseria asta a armelor ca pe un lucru de nimic, în timp ce eu o socoteam cea mai prețuită și mai onorabilă dintre toate; iar dacă nu-mi veți explica mai limpede eu voi rămâne nemulțumit, fiindcă dacă lucrurile stau așa cum spuneți, nu-mi dau seama de unde li se trage gloria lui Cezar, Pompei, Scipio, Marcellus[24] și a atâtor comandanți romani care datorită renumelui lor au fost slăviți ca niște zei.

FABRIZIO: Eu n-am încheiat încă să discut tot ce-mi propusesem, anume două lucruri: întâi, că un om bun nu poate să-și facă din război o meserie; apoi, că o republică sau un regat bine rânduite n-au încuviințat niciodată supușilor sau cetățenilor lor să-l practice ca pe o meserie. Despre primul lucru am spus tot ce-am avut de spus; îmi mai rămâne să vorbesc despre al doilea, unde voi căuta să răspund la întrebarea dumitale: spun așadar că Pompei și Cezar și toți ceilalți comandanți pe care i-a avut Roma după ultimul război cartaginez[25] au dobândit faimă de bărbați viteji, nu buni; pe când cei care au trăit înaintea lor au dobândit faimă de bărbați viteji, dar și buni. Aceasta se datorează faptului că aceștia din urmă n-au făcut din război o meserie, pe când ceilalți, pe care i-am numit mai înainte, tocmai asta au făcut. Iar atât timp cât republica a fost curată[26] nici un cetățean de frunte n-a îndrăznit să se folosească de meseria